

PISMO LOUISA ADAMIČA SESTRI TONČKI
10. MAJA 1915

Najstarejše ohranjeno pismo, kar jih je Lojze Adamič pisal iz Amerike domov, je naslovljeno na njegovo sestro Tončko. Takrat je bil že sedemnajst let star, že skoraj poldrugo leto je bil 'Amerikanec', njej pa je bilo šele petnajst let.¹ Ostali praproški otroci so bili še premajhni za dopisovanje. Napisal ga je s strojem; po napakah sodeč je pisal v naglici in najbrž tudi stroja še ni bil večč.² Dolgo je pet strani.

New York, N. Y. MAY 10 1915

Draga sestra: —

Tvoje »štirideset strani dolgo pismo« (???) sem prejel. Hvala!

Ne misli mogoče, da si samo Ti tako preklicano prebrisana, da si me tako opeharila. Veš, tudi jaz sem imel to nakano, ko sem Ti obljubil dvajset strani, toda ker sem pa hotel biti »gentlemen« ali kavalir sem Ti napisal dvajset dolgih strani in ne takih papirčkov, ko Ti. Vseh Tvojih 40 »strani« ne naredi dveh mojih. Saj upam, da si moja dva pisma prejela, v enem je bilo 14 strani in v drugem 6, oba sta bila priporočena. — Ko sem pismo odprl in so padli ti listki na mizo sem si takoj mislil: aha to je pa gotovo onih 40 strani. — — — Koncem konca sem pa tudi zadovoljen, saj pravi slovenski pregovor: Kdor z malim zadovoljen ni, velikega vreden ni. (Ta pregovor si moraš zlasti Ti dobro zapomniti. — — Ne da bi se Ti mogoče hlinil ali prilizoval, moram pripoznati, da pisma zelo dobro pišeš. Zlasti »zasolit« znaš katero.

Odgovoriti Ti imam na nebroj vprašanj, tako da ne vem s katerim bi pričel.

Plače mamo vedno še le \$ 12.—, drugi pravijo, da je veliko za takega »poba«, toda jaz nikakor nisem zadovoljen. Imel bi že več, če bi ne bilo te preklete vojske. Namreč vsled vojne imamo manj dela in tako ne moremo pričakovati nikakega povišanja dokler bo to trajalo. Da bi bilo že vsaj enkrat konec, oh ja — —!

Torej to glede plače. — Sedaj pa kako službo imam! Takoj od začetka, kot ti je znano sem zavijal časopise, potem sem prišel, da sem vknjiževal dohodke in pomagal odpisovati pisma. Lani je pa en uradnik zbolel in radi boleznim moral iti v stari kraj, tako da sem potem jaz prišel na njegovo mesto. Sedaj pa dajem

¹ Lojze je bil rojen 23. marca 1898. leta, v Ameriko pa je odšel konec decembra 1913. Po svojih ameriških dokumentih naj bi se sicer rodil šele celo leto pozneje, v letu 1899, toda to je le napačna letnica, kakršno, je prinesel s seboj v Ameriko, zapisano v svojem domovinskem listu. V tistih časih za potovanje po svetu, tudi v Združene države, še ni bilo treba potnega lista. Zadostoval je dokument, ki se je dobil na občini. Malo pred prvo svetovno vojno pa Avstrija petnajstletnikov, ki so bili tik pred popisom za vpoklic, ni več puščala ven in grosupeljski župan je Lojzeta pomladil, da bi mu omogočil izselitev. Županov sin, Ante Koščak, je bil Lojzetov sošolec.

Moja mati Tončka pa se je rodila 12. aprila leta 1900.

² Prvi štirje nepaginirani listi Lojzetovega tipkopisa so pisani z modrim trakom. Peti list, označen s »—5—«, je sicer na papirju iste vrste, pisan očitno z istim strojem, toda trak je vijoličast. Zdi se, da je peta stran, z zaključeno vsebino, a brez zveze s prej povedanim, najbrž iz zaloge, napisane, »kadar je imel kaj več časa«, kot to sporoča pod točko 2.

Listi so za spoznanje krajši kot format DIN A4. Mama jih je hranila vse življenje. Zdaj jih ima brat Andrej.

potrdila za denar, ki ga ljudje pošiljajo v stari kraj, ter potem za te pošiljatve spišem nakaznice, katere potem pošljemo na Dunaj poštini hranilnici v izplačilo. — To delo je precej kratkočasno, kajti pride vedno kaj novega. Vendar še nisem popolnoma zadovoljen, hočem še naprej. —

Pri nas je prijetno delati, kajti ni tistih sekatur, kot so v starem kraju po uradih. Zlasti dotični gospod, pod katerim jaz delam je zelo prijazen in se kar naj bolje razumeva. On je že pri hiši od kar tvrdka obstoja. — No, ali sedaj veš kako službo imam?

Dalje me vprašaš ako sem zdrav. — Vedno kot kozel na planini ali tele na gmajni. Upam, da tudi Ti. — Letošnjo zimo so bili skoro vsi prehlajeni, meni pa ni bilo čisto nič, čeprav se najmanj ne pazim. Po mojem mnenju oni preje oboli ki se pazi, kot oni, ki se ne, kajti s tem če za vsako malo reč ne »porajta« se otrdi.

Glede »V padiša/ho/vi sencí«³ Ti moram sporočiti, da iste nikakor ne morem še enkrat poslati kajti so popolnoma razprodane. Mr. Skulj jo nima, pa tudi če bi jo imel jo ne bi dal, kajti potem jo sam nima in jo ne more nikjer dobiti. Poskusijo jo dobiti nazaj iz Lašč. Kakor sem Ti že zadnjič omenil Ti bodem poslal o počitnicah dve jako lepe knjige.

Praviš, da sedaj kraljuješ v mojem »turnčku«,⁴ sakrštiksi!, za to sem pa »fodš«. O, kako je bilo v naših starih časih prijetno! — — — — Enkrat sem Te prosil,

³ V NUK take knjige nimajo, pač pa sem jo našel v knjižnici pri Immigration History Research Center, University of Minnesota. Njen polni naslov se glasi *V Padišahovi sencí*, V. knjiga, Po škipetarski deželi. Spisal Karol Friedrich May. Cena 60 centov. Ponatis iz »Glas Naroda«, tiskala in založila Slovenic Publishing Company. Pač pa mi je profesor Dolar našel knjigo iz iste zbirke: Karl May, *Vinetou, Rdeči Gentleman*.

Karla Maya je torej zanesel v Praproče Lojze. Mohorjevim bukvam so se pozneje pridružili še zvezki Cirilove tiskarne iz Maribora. Najbrž je Lojzetu, ki je bil takrat še kmečki otrok v velikem svetu, literarno predstavo, kaj je 'gentleman', posredoval ravno Karl May. Lojzetu se je v tem pismu zapisalo »gentlemen«. Podobno je tudi Tončka, ko se je šest let pozneje preselila s svojo družino v Prištino, vedela o novi deželi in njenih ljudeh le, kar je pobrala iz Mayevih opisov škipetarske dežele in iz Jurčičevega Jurija Kozjaka. Včasih so bili zdomci slabo informirani.

⁴ »Turnček« je okrogli stolpič ob jugozahodnem vogalu praproške grajsčine. Neveliki, z opeko tlakovani krožni prostor v prvem nadstropju, ki objema pravokotni hišni vogal, z oknom, ki ga prerašča stara vinska trta, in soncem, ki zeleno-rumeno sije skozi liste, je tako varen in tako miren, da slišiš brenčati čmrlje spodaj v sadovnjaku. Kot nalašč, če se hočeš umakniti iz vrveža in skriti številni otročadi, ki je na Prapročah nikoli ni manjkalo. Veter niha vitice in prosojne sence trtnih listov se igrajo po beležu na zidu. Ponoči pa sence meče luna in v bazarju regljajo žabe. Vsi praproški otroci so po vrsti doživeli ta prostor. Današnja utilitarna arhitektura mora reševati drugačne probleme. Za spokojnost skoraj da ne more več skrbeti. Za prvo leto zadnje vojne so Italijani zazidali okno v strelno lino in turnček spremenil v bunker.

Več o hiši v naslednjih tekstih: Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Crain*, III, 1689, str. 452—453; P. Pucelj, *Parographia*, str. 509; K. Črnologar, *Das Schloss Praproče bei Grosslup.* — *Mitteilungen des Musealverein für Krain*, 1903, XVI, str. 28—31; T. Kurent, Valvazorjeve Praproče in njih poznejše prezidave. — *Zbornik Občine Grosuplje* I, 1969, str. 167—173; A(damič France), Spominski muzej Louisa Adamiča. — *Zbornik Občine Grosuplje* I, 1969, str. 175 do 177; S. Mikuž, *Umetnostno zgodovinska topografija grosupeljske krajine*, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana, 1978, str. 77—79.

da mi pošlji vsa moja sprečevala iz gimnazije in Ti si poslala samo tiste, ki imajo »nichtgenuegend«, toda drugih mi nisi poslala.⁵ Mogoče si to za nalašč naredila. Toraj, prosim še enkrat če mi hočeš poslat vse, ako jih ni že kedo raztrgal. Jaz sem jih pustil v tistih platnicah, z drugimi mojimi listinami.

Kako bodem naredil to leto s šolo se še nisem popolnoma odločil, za to počakaj.

Zabave imamo ob nedeljah dovolj, seveda bolj skromne. Pred preteklo nedeljo smo bili pri Skulju⁶ in smo se jako dobro imeli, tako da sem si še celo hlače strgal. — Preteklo je nedeljo je bila gospa Skuljeva v New Yorku in je bilo tudi zelo prijetno. Včeraj sem bil z Linico in mamu pri ameriških bojnih ladjah, katere so za 14 dni v New Yorku. Videli smo vsakevrstne, majne in velike in tudi podmorske čolne. — Jaz pravim, da z nami Amerikanci se ni varno »špilat«. Drugo nedeljo pride sem predsednik Wilson, ob tej priliki bodo velike slavnosti.⁷

Sedaj pa k Tvojim »skromnim prošnjam«. 1.) Piši mi veliko in špaso, praviš. Za veliko nimam časa in za špaso nisem razpoložen.

2.) Vsak teden Ti bom že pisal eno razglednico. Kadar bom imel kaj več časa jih bom napisal za pol leta skupaj, potem bom pa vsak teden eno v poštni nabiralnik vrgel.

3.) Denarja Ti sedaj ne bom poslal, mogoče pozneje. Mami tudi ne preje, da bodem dobil pismo, da so prejeli onih \$ 20.—, katere sem poslal 23. marca.

Danes sem prejel nazaj potrdilo od pošte, da si prejela ono 14 strani dolgo pismo.

Naj končam z istimi »skromnimi prošnjami« kot Ti, samo zadnjo Ti odpustim.

Sprejemi in sporoči pozdrave domov
od Tvojega brata

Zadnjič so prinesli listi neko poročilo iz Ženeve o nekem laškem poletu nad Ljubljano. Pošiljam ti izrezek iz našega lista. —

⁵ Spominjam se, kako mi je mama pripovedovala o svojem in stričevem šolanju. Ljubljanske šole so bile drug svet v primeri s Prapročami, kjer je bilo treba delati na njivi in v hlevu, knjige pa so se štele za zabavo. Sicer pa so otroci uživali »kot kozel na planini ali tele na gmajni« — da uporabim stričev opis — in na šolski red se ni bilo lahko navaditi. Ko pa se jim je »odprlo«, je tudi šola postala zanimiva in zabavna.

⁶ Skulj je bil Lojzetov mrzli stric.

⁷ Lojze se že ima za Amerikanca, se je že vživel v novi svet. Pismo piše s strojem, datum na njem odtisne z žigom. Prijetno mu je delati, »kajti ni tistih sekretur kot so v starem kraju po uradih«. Ponosen je na ameriške bojne ladje. Vpiše se v »neko ameriansko telovadno organizacijo«, s tem napreduje »v socialnem oziru« in upa, da se bo tako »dodobra priučil angleščini«. Toda še se podpisuje 'Lojze' in njegov odpor do avstrijskih uradov in navdušenje nad ameriškiimi »podmorskimi čolni« ne zakrijeta njegove nostalgije. — »O, kako je bilo v naših starih časih prijetno!« — Še vedno ga skrbi za domovino, ki je pod Avstrijo že v vojni. Skrbita ga »laški polet nad Ljubljano« in »kolera na Hrvaškem«, pa v te zle vesti noče verjeti.

Naj Ti sedaj še nekaj naznamim, česar se bode Tvoja nemškutarska duša gotovo razveselila.⁸ — Namreč, da sem odstopil od Sokola. Veš pa ne zato, ker se mi ni dopadlo, temveč zato, ker nisem mogel pohajati k telovadbi, ker, kot Ti je znano, smo se lansko jesen preselili v najoddaljenejši del mesta, in od tukaj bi mi ne bilo mogoče vedno iti, ker vzame vožnja skoro eno uro. — No ali si sedaj zadovoljna!? — Sedaj sem pristopil v neko ameriško telovadno organizacijo. Tu lahko vsak večer telovadam, se kopljem, se lahko poslužujem knjižnice, čitalnice, kinematografa, lahko igram biljard, šah, i.t.d. — Vse je najmodernejše prejeno, tako, da si boljše nikdo niti mislite ne more. — Tu pridem v dotik le z Amerikanci, kar je za me zelo dobro, kajti s tem napredoval v socialnem oziru in se obenm tudi piručil dodobra angleščini. — Pa ne misli, da je to kake politična organizacija. Člani morejo postati le katoličani, protestanti in druge krščanske vere.⁹ — Dalje se dam tudi vsak mesec enkrat lahko zdravniku preiskati, in sicer zastoj. — Dalje imajo notri velikansko plavalnico, kjer se bom lahko navadil različne plavalne umetnosti. — — — Pa o tem še drugič kaj več!

Danes so prišli v luko trije nevtralni parniki, ki prinesejo skoro vedno avstrijsko pošto, toda danes niso nič prinesli, ker so vsi Angleži doli vzeli v sorho cenzoriranja.

Pretekli teden je došlo sem tudi neko ženevsko poročilo, da je na Hrvaškem izbruhnila kolera, ki zahteva na tisoče žrtev, zlasti žensk in otrok. — Mišlim, da to je tudi tako laž-poročilo, kot ono o poletu nad Ljubljano. —

Drugi pisem, kart in knjig, za katere Lojze piše, da jih je poslal Tončki pred tem, ni več. Tudi njegovih poznejših sporočil, napisanih še preden so Združene države Amerike napovedale 7. decembra leta 1917 Avstro-Ogrski vojno, ne poznam.

Družini se je Louis Adamič oglasil spet šele po vojni.

Tine Kurent

Fakulteta za arhitekturo v Ljubljani

⁸ Brat in sestra se tako dobro razumeta, da se lahko tudi zbadata. Očitek z »nemškutarsko dušo« ni resno mišljen. Lojze vé, da mu ga Tončka ne bo zamerila, saj mu tudi ona zna »zasoliti katero«, kar ga tako veseli, da jo mora pohvaliti. Prijateljsko pikanje je le začimba, da pogovor ne postane frazersko dobrotljiv.

⁹ Lojzeta skrbi, ne sme vzbuditi sestri suma, da je predsedal od sokola k političnim nasprotnikom. Zato poudarja, da to ni »kaka politična organizacija«. Vendar očitno gre za ustanovo YMCA, ki je imela s svojo dobrodelno diskriminacijo tudi daljnosežne politične cilje. Na um mi prihaja zgodnji Chaplinov film *The Mission*, ki karikira organizirano krščansko dobrodelnost v tedanji Ameriki, spominjam pa se tudi, da je v Campo di Concentramento v Monigu pri Trevisu pozimi 1942/43 frančiškanski pater delil internirancem hlebčke, a le, če so bili pri maši. Lojze ne bi miril sestre, če ne bi vsaj slutil političnih implikacij; sam je že izkusil prijeme ljubljanskih klerikalcev in liberalcev. Toda vidi tudi, da je Amerika le bolj strpna in širokogrudna od ozkosrčne Ljubljane in moral bi biti tudi sam politični fanatik, da bi se odpovedal plavanju. Izbira med sokolsko telovadnico ali krščansko plavalnico je pri njem odvisna od tega, katera je bolj pri roki, ne pa od njune barve. Lojze je svoboden človek, ne do enih ne do drugih nima predsodkov. Njegova potreba »socialno napredovati« ga je že pognala po svetu. Se s hudičem bi za to podpisal pogodbo — ga bo že na koncu prelisčil, tako kot tisti zviti kmet iz pravljice — pa naj bi se odpovedal knjižnici in plavanju?